

GUSTAV PIASEK
Varaždin
MARTINA PIASEK
Zagreb

OPAŽANJA IVANA KRSTITELJA LALANGUEA NA TRAGU
IDEJA MODERNE MEDICINE RADA U HRVATSKOJ

JOHN THE BAPTIST LALANGUE
- *HERALDING IDEAS OF MODERN OCCUPATIONAL HEALTH IN CROATIA*

The paper deals with the ideas of John the Baptist Lalangue, the viceroy's physician and the official physician of the Varaždin county in the 18th century, concerning damaging effects of work on human health. The author of *Medicina Ruralis*, the first professional medical book in the Croatian language published in 1776, Lalangue considered hard, physical work to be the major cause of diseases in a population. He gave detailed recommendations for prevention of certain damages and diseases and was the first to announce medical rehabilitation of afflicted persons.

Uvod

Ivan Krstitelj Lalangue (Jean Baptiste Lalangue) rodio se u Mattonu, belgijski Luksemburg, 27. travnja 1743. godine. Studij medicine završio je u Beču 29. rujna 1770. disertacijom pod naslovom "Disertatio inauguralis anatomica neuralgiam sistens". Na zamolbu Franje Nadaždija (1708.-1780.), hrvatskog bana od 1756., carica Marija Terezija (1740.-1780.), po nagovoru Gerharda van Swieten (1700.-1772.), šalje u Varaždin Ivana Krstitelja Lalanguea (1,2). Van Swieten je bio caričin osobni liječnik, šef cjelokupnog zdravstva i tvorac prvog zdravstvenog zakona u Habsburškoj Monarhiji (3). Dobra je poznao svojeg zemljaka Lalanguea koji mu je neko vrijeme bio i osobni tajnik u Beču i želio da upravo on dođe u Varaždin i provodi u praksu njegove zamisli izražene u zakonu. Zakon se odnosio i na unutrašnjost monarhije i na stanje na granicama. U Varaždinu je tada bilo Vijeće Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te zapovjedništvo Slavonske (Sjeverne) krajine.

Lalangue je imenovan banskim liječnikom 1771. i fizikom Varaždinske županije 1772. godine (1-3). Kao županijski fizik, Lalangue je obavljao sve poslove i zadaće propisane

za taj položaj. Nadzirao je cjelokupno zdravstvo županije i sve toplice na području, pregledavao ljekarne, brinuo se za javnozdravstvene poslove i sprječavanje pojave i širenja zaraznih bolesti uključujući i stočne zaraze. O tome je redovito dostavljao izvješća županiji i vladi (4). Imao je pune ruke posla posebice u svezi velikog požara u gradu Varaždinu 1776. nakon čega je Vijeće Kraljevina preseljeno u Zagreb.

Iako stranac i unatoč namjeri da se zadrži samo koliko to bude potrebno, Lalangue je ostao u Varaždinu do svoje smrti 20. svibnja 1799. Za njegov grob danas ne znamo jer je groblje na kojem je bio pokopan napušteno, a na tom području sagrađene su stambene kuće. Ostale su knjige i pisana svjedočanstva o dobu u kojem je djelovao kao i o njemu samome kao nepresušno vrelo povijesne građe koja se tek treba u potpunosti istražiti.

Razdoblje medicinskog prosvjetiteljstva

U XVIII. stoljeću u Europi je u zamahu zdravstveno prosvjećivanje naroda. Prevladavaju se konzervativne i reakcionarne tendencije i dolazi do preuzimanja pozitivnih znanstvenih tekovina. Tako su i u Hrvatskoj najznačajnija nastojanja na medicinskom području obilježena prosvjetiteljskim idejama koje su pridonijele stvaranju prvih pisanih medicinskih djela na hrvatskom jeziku (3). Ugledavši se na djela napisana sa svrhom zdravstvenog prosvjećivanja, posebice potaknut radom "Poduka narodu o njegovu zdravlju" (*Avis au peuple sur sa santé*) švicarskog liječnika Simona Andréa Tissota (1728.-1797.), Lalangue je odlučio napisati nešto slično za, kako piše, "svoje zemljake". Tako je godine 1774. napisao knjigu koja se ubraja među prvijence hrvatske stručne medicinske književnosti, a svojeg autora uvrštava u jednog od nositelja medicinskog prosvjetiteljstva u Hrvatskoj (3, 5). Puni naslov Lalangueove knjige najbolje ocrtava njezinu namjenu (6):

**MEDICINA RURALIS
ILLITI
VRACHTVA
LADANYSZKA,
ZA POTREBOCHU
MUSEV, Y SZIROMAKOV
HORVATCZKOGA ORSZAGA
Y
OKOLU NYEGA, BLISNESSEH MESZT.**

Nakon dvogodišnjeg čekanja na odobrenje dvorske cenzure, knjiga je tiskana u Varaždinu 1776. godine u tiskari Ivana Thomassa plemenitog Trattnera. Knjiga je izvorno bila pisana na latinskom jeziku, a na starovaraždinsku kajkavštinu preveo ju je franjevac Edmund Platušić. Osim što je to prva stručna medicinska knjiga na hrvatskom jeziku, njezina važnost leži u činjenici što je u njoj, kao i u drugima koje je nakon nje napisao, Lalangue zajedno s prevoditeljem stvarao hrvatsko medicinsko nazivlje. Da bi to mogli upotrebljavati i drugi, stručni medicinski nazivi pisani su, osim na hrvatskom, još i na latinskom i njemačkom jeziku (1). Navodeći medicinsku nomenklaturu istodobno na tri jezika, uvelike je pridonio europskoj medicinskoj kulturi.

Spoznaje o utjecaju rada na ljudsko zdravlje

U razdoblju europskog medicinskog prosvjetiteljstva ističe se djelo talijanskog liječnika Bernardina Ramazzinija (1633.-1714.). Ramazzini je bio najprije praktični liječnik, potom bolnički liječnik i napokon profesor na medicinskim fakultetima u Modeni i Padovi. Prvi je sustavno opisao i kategorizirao profesionalne bolesti u svojem kapitalnom djelu "Rasprava o bolestima zvanja" (*De morbis artificum diatriba*) koja je objavljena u Modeni 1700. i u nadopunjenom izdanju 1713. u Padovi. U prvoj knjizi Ramazzini je u 52 poglavlja opisao poslove koji su se obavljali u to vrijeme, a u drugom izdanju dodao je tom popisu poslove intelektualaca, učenjaka i opatica. Opisujući štetne učinke kojima su ljudi izloženi pri radu i posljedice tih štetnih učinaka, povezo je mnoge bolesti sa štetnim izloženostima pri radu i kritizirao uvjete života nametnute ljudima pri radu nazivajući to "nasiljem koje se čini prirodnoj strukturi čovječeg tijela" (7). Smatra se ocem medicine rada, a mogao bi se smatrati i ocem zdravstvene ekologije i sportske medicine (2, 7-11).

Lalangue je poznao stručnu literaturu svojeg vremena. Da je bio upoznat s Ramazzinijevim djelom, vidi se ponajprije u dijelovima njegove prve knjige "Vrachtva ladanyszka" u kojima se raspravlja o utjecajima rada na ljudsko zdravlje (2). Razdoblje Lalangueova djelovanja u Varaždinu obilježeno je začecima industrijalizacije u gradu. Javljaju se manje "industrije" s manufakturnim načinom rada. U radionicama ima sve više izvršitelja za razliku od čistog obrtničkog načina rada pri kojem pojedinac radi sve od početka do konačnog proizvoda. Strojeva nije bilo, kao ni značajnijih pomagala, a pri radu rabila se isključivo fizička snaga. Promatrajući načine rada pri poljskim poslovima i u manufakturnim radionicama, Lalangue točno uočava da su ljudi pri obavljanju tih poslova izloženi ogromnim fizičkim naporima koji ih umaraju, iscrpljuju i oštećuju njihovo zdravlje. U redoslijedu najčešćih uzroka nastanka bolesti navodi ponajprije "težak, naporan, svakodnevan rad koji uzrokuje nastajanje bolesti i dovodi tijelo u slabost i istrošenost koje se teško može liječiti, a čovjek pritom toliko oslabi da od njega često preostane samo kost i koža" (2, 6):

DEL PERVI OD

Zrokov betegov gusztesseh pri Museh.

Pervi Zrok je: Tessko, veliko, y negda ter negda naglo vszagdassnye tesachko delo; koje betege vruče, y vusgane doprinassa, kakti je vusganye vsztnicz, persz, terbuha, y drugeh znutressnyeh sztran tela. Ovakovo takai naglo, veliko, y tesko delo, navlasztito dugo terpeche navadnoje chloveka vu takovu tela mlahavocho, y beteg posztaviti, koisze zevszemszega tessko more zvrachiti; ar takov chlovek visse puti tak poszehne, da nyega nikaj drugo ne, nego szamo kosa, y koszt.

("Vrachtva ladanyszka", str. 35)

Ramazzini u svojem kapitalnom djelu upozorava liječnike da uvijek moraju pitati svaku osobu koja im se obrati kakvim se poslom bavi: “dužnost je liječnika koji liječi ljude zapitati kakvim se poslom bave” (*Medici munus plebeios curantis interorragre quas artes exercent*) (7). Slično tomu, Lalangue na str. 273 svoje knjige piše da se zbog spoznaje o porijeklu tegoba bolesnika mora pitati koliko je star, je li do sada bio bolestan, ako jest, kakve je bolesti imao, kako je živio i je li više radio sjedeći ili stojeći, te kakvo mu je zanimanje (2, 6):

Obchinszka Zpitavanya.

*Kuliko lett na priliku ima betesnik?
Jeli bil predi vszigdar zdrav? ako je predi
beteguval, kakve betege je imel? Kakvoga
je predi sivlenya bil? jeli visse delal, y
poszluval szedec, ali sztojech? y kakve je
messtrie betesnik?*

(“Vrachtva ladanyszka”, str. 273)

Potonje nedvojbeno potvrđuje da je Lalangue poznao i primjenjivao u praksi ideje sadržane u Ramazzinijevim knjigama.

Savjeti i preporuke za sprječavanje oštećenja i bolesti

U predgovoru svoje prve knjige “Vrachtva ladanyszka” na str. 12 Lalangue piše kako ju je napisao potaknut pisanjem Simona Andréa Tissota od kojeg je puno naučio i u mnogome ga slijedio (6). Osim savjeta koje lijekove trebaju uzimati kad obole (upute za priređivanje lijekova naveo je u zasebnom poglavlju), svojim je čitateljima napisao savjete odnosno preporuke kojih bi se trebali pridržavati da ne obole. Te upute naziva *protimbe*. Zadržat ćemo se na onima koji se odnose na sprječavanje nastanka oštećenja i bolesti u svezi s radom ili, modernim rječnikom, preventivne mjere zdravstvene zaštite.

Tako savjetuje onima koji se pri radu umore i ožedne kako ne smiju piti hladnu vodu odjednom i puno, već je treba piti polagano, u manjim gutljajima, te da im ta hladna voda neće štetiti ako odmah nastave raditi i ne miruju. Preporuča se uživanje voća umjesto vode ali upozorava da to voće mora biti zrelo jer bi, u protivnom, nezrelo voće izazvalo nastanak drugih bolesti. Savjetuje pijenje tekućina koje navodi u poglavlju o pripravljanju tih tekućina (s receptima) ili pijenje kravljeg, kozjeg ili magaričinog mlijeka.

Nadalje, upozorava na odgovarajuće odijevanje, osobito za hladnog vremena ili promjena vremenskih uvjeta, čime bi se trebalo spriječiti pothlađivanje tijela ili nepotrebno znojenje. Piše kako je štetno piti alkoholna pića i konzumirati razne oštre miridije (papar, đumbir i druge) u nerazumno velikim količinama.

Lalangue piše, ako se netko osjeća loše, to može biti znakom početka kakve bolesti i nabroja takve znakove: umor, tromost pri kretanju, slabost i gubitak teka. Savjetuje se da takav čovjek ne obavlja nikakav teži posao i da se češće odmara. Treba jesti lakša jela. Najviše pak griješi onaj koji se ne obazire na tegobe koje osjeća.

Rehabilitacija bolesnika

U četvrtom dijelu “Vrachtva ladanyszka”, pod uputama u točki 12, Lalangue posebno spominje nužnost oporavka iza preboljele bolesti. Piše da izliječeni ne smije prebrzo početi raditi, barem ne tako dugo dok se ne osjeća potpuno zdravim. U protivnom, događa se da takav čovjek ostane nemoćan i slab te nikad ne povrati onu snagu koju je imao prije preboljele bolesti. Dalje piše, kad bismo takvog pitali od kada je tako slab i nemoćan, odgovorio bi da je to nakon bolesti koju je prebolio prije nekoliko mjeseci ili godina. Ovako neoporavljen čovjek ostaje beskoristan i sebi i svom gospodaru jer nije sposoban raditi onako kako je radio prije bolesti (6):

DEL CHETERTI
OD
Zadobivajučeh Zdravje.

....

Dvanajstich: Morajusze chuvati ozdravljajuchi, da prevech frissko ne pochneju delati, ar iz naglog dela, doklam josche neszu prav zdravi, visse puti pripetitisze more, da vu vszem szvojem sivlenyu szlabi, y gingavi osztaneju, y nigdar vech pervu jakoszt nazad ne zadobiu, koju vendar bilibi zadobili, dabisze konchemar za sseszt, ali oszem dnevov od dela bili zdersavali. Ovak vnoGISze nahadyaju zmed musev messtri, koje ako opitamo, kak dugo? y od kojeg vremena tak szlabi, y na delo gingavi jeszu vchinyeni? odgovoriti hočeju; da ova nyihova szlaboszt, y gignavoča dohadya od ovoga ali onoga betega, kojega pred nekulikemi meszeczi, ali lettmi jeszu imeli, y ovak nigdar nepopravljeni kvar zpoznati mora ne szamo szromasski mus, nego ktomu, y zemelszki Goszpon, kajti niti szebi, niti nyemu nemore vech tak ostro delati, y slzusiti, kakje mogel pred szvojem betegom.”

(“Vrachtva ladanyszka”, str. 81)

Potonji dio pokazuje da su u Lalangueovu djelu nalaze i začeci spoznaja o medicinskoj rehabilitaciji bolesnika (2).

Zaključna razmatranja

Knjiga “Vrachtva ladanyszka” nastala je u razdoblju začetaka industrijalizacije u Varaždinu u XVIII. stoljeću. Njezin autor je kao pažljiv motritelj uočio i među nabro-

jene uzroke bolesti stavio na prvo mjesto preveliki napor kojemu je čovjek tog doba bio svakodnevno izložen pri radu. Iz njegove se knjige jasno vidi da je poznao literaturu svojeg vremena i prihvatio spoznaje i opise o štetnosti pri određenim radnim procesima na ljudsko zdravlje. U duhu medicinskog prosvjetiteljstva tog doba u Europi, Lalangue je u svojoj knjizi naveo brojne korisne savjete i preporuke, ne samo kako liječiti bolesna stanja i bolesti, već i kako spriječiti oštećenja i bolesti. Da je poznao kapitalno djelo “oca medicine rada” B. Ramazzinija dokazuje isticanje potrebe saznanja kojim se poslom pacijent bavi odnosno kakvim je štetnostima oboljeli izložen pri radu. I konačno ali jednako važno, u knjizi je naglašena potreba potpunog oporavka iza preboljele bolesti. Na taj način Lalangue je svojim opažanjima na tragu ideja moderne medicine rada o, suvremenim jezikom nazvanim, profesionalnim oštećenjima i profesionalnim bolestima te medicinskoj rehabilitaciji bolesnika.

Lalangue je predstavnik medicinskog prosvjetiteljstva u Hrvatskoj. Moderna hrvatska medicina rada s pravom može upozoravati da su saznanja o štetnim utjecajima rada bila poznata i našim starim liječnicima (12) koji su to uočavali jednako dobro kao i liječnici tog doba u drugim europskim industrijski razvijenijim državama.

SAŽETAK

Ivan Krstitelj Lalangue (Jean Baptiste Lalangue), uz svoj rad banskog liječnika (od 1771.) i fizika Varaždinske županije (1772.-1799.), napisao je nekoliko knjiga na hrvatskom kajkavskom jeziku od kojih je “*Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka*” bila prva u nizu. Objavljena je 1776. godine u Varaždinu i smatra se prvijencem stručne medicinske literature, a njezin autor predstavnikom medicinskog prosvjetiteljstva u Hrvatskoj. U knjizi se, među nabrojenim uzrocima bolesti, na prvo mjesto stavlja svakodnevnan naporan fizički rad, ističe važnost podataka o vrsti posla kojim se pacijent bavi zbog utvrđivanja mogućih štetnosti pri radu koje su narušile zdravlje, naglašava potreba, suvremenim jezikom nazvane, medicinske rehabilitacije oboljelih te navode brojni korisni savjeti za liječenje kao i preporuke o sprječavanju oštećenja i bolesti. Autori članka ističu da su se ta opažanja pojavila na našem tlu ubrzo nakon njihova pojavljivanja u industrijski razvijenijim europskim zemljama i s pravom se mogu smatrati pretečama današnje moderne medicine rada u Hrvatskoj.

SUMMARY

John the Baptist Lalangue, the viceroy’s physician (since 1771) and the official physician of the Varaždin county (1772–1799), wrote several books in Latin, which were subsequently translated into old (kajkavian) Croatian. *Medicina Ruralis* (Rural Medicine), the first professional medical book in the Croatian language, was published in Varaždin, Croatia’s capital city at the time, in 1776. In his book, Lalangue discussed damaging effects of work on human health and claimed hard, physical work to be the major cause of diseases. He pointed out the importance of collecting detailed occupational history data of the patient by the physician and first introduced the idea of medical rehabilitation of diseased persons. Finally, he gave elaborate recommendations

for treatment as well as for prevention of certain damages and diseases. It is worth emphasising that Lalangue's ideas and recommendations at the time were in step with the advanced ideas of the Enlightenment in the field of medicine in other industrially more developed European countries. They can rightfully be taken to have paved the way for modern occupational health on the Croatian territory.

LITERATURA I IZVORI PODATAKA

1. Piasek G.: Ivan Krstitelj Lalangue, *Acta Med.*, sv. 1, 1975, str. 79-85
2. Piasek G., Piasek, M.: Zapažanja o utjecaju rada na ljudsko zdravlje u djelu Ivana Krstitelja Lalanguea, *Arh. hig. rada toksikol.*, sv. 48, 1997, str. 335-343
3. Fatović-Ferenčić S.: Medicinsko prosvjetiteljstvo. U: *Od antike do obnove Sveučilišta 1874. godine. Novi vijek - 18. stoljeće*, dostupno na URL: http://public.srce.hr/zub/do1874/nv18/nv18_13.htm
4. Piasek G., Piasek M.: Izvješće fizika Varaždinske županije Ivana Krstitelja Lalanguea za godinu 1785. Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 12-13, 2001, str. 357-365
5. Grmek M. D.: Prvijenac hrvatske medicinske književnosti, Biblioteka K.P.D.H.Z. "Matija Gubec", Zagreb, sv. 1, 1957
6. Lalangue J. B.: *Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka, za potrebochu musev, y sziromakov horvatczkoga orszaga y okolu nyega, blisnessesh meszt. Vu Varasdinu: Stampana po Ivanu Thomassu Plem. od Trattnern, Czes. Kral. Apost. Szvetl. Stamparu, y Knygo-Tergovczu, 1776*
7. Parmeggiani L.: *L' opera di Bernardino Ramazzini nel campo della medicina del lavoro*, *Med. Lav.*, sv. 74, 1983, str. 426-432
8. Grmek M. D.: Povijest medicine rada, *Arh hig rada*, sv. 8, 1957, str. 128-165
9. Grmek M. D.: Ramazzini Bernardino, u: *Medicinska enciklopedija, Jugoslavenski Leksikografski zavod, Zagreb*, sv. 8, 1963, str. 449-450
10. Hook G. E. R.: Ramazzini: father of environmental health? *Environ. Health Perspect.*, sv. 103, br. 11, 1995, str. 982-983
11. Franco G. Ramazzini and workers' health, *Lancet*, sv. 354, br. 9181, 1999, str. 858-861
12. Piasek G, Piasek M.: Razmišljanja starih varaždinskih liječnik o štetnosti pri radu i o profesionalnoj rehabilitaciji, Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin, br. 8-9, 1996, str. 281-286

Primljeno: 2002-3-14

Z a h v a l a

Zahvaljujemo se profesorici Nedi Banić, lektorici engleskog i francuskog jezika na pomoći u sastavljanju sinopsisa i sažetka na engleskom jeziku.

